

Förlösa kyrkogård

Kläckeberga - Förlösa församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2005

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2005, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
FÖRLÖSA KYRKOGÅRD	
Kyrkomiljön	8
Kyrkan	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården idag	11
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	15
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET	22
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Värendsdelens utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie dömne, inom Linköpings stift. Ordinarie dömnen inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömnen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

FÖRLÖSA KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning Förlösa kyrka 1:1, Förlösa socken, Kalmar kommun, Norra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1749: 597 inv, 1805: 874 inv, 1836: 1271 inv, 1880: 1953 inv, 1907: 1394 inv, 1930: 1318 inv, 1950: 1080 inv, 1993: 3150 inv, 2004; 7139 inv

Kyrkomiljön

Förlösa kyrka och kyrkogård ligger på en liten höjd i ett öppet jordbrukslandskap ungefär mitt i socknen. Söder om kyrkan rinner Surrebäcken. På södra sidan om kyrkan går vägen mellan Förlösa stationssamhälle och socknens skogsbygd. Förlösa kyrkby ligger i anslutning till kyrkan. Norr om kyrkogården ligger prästgården, en gulmålad träbyggnad från 1870-talet. På andra sidan vägen i söder ligger församlingshemmet inrymt i den före detta folkskolan, uppförd 1847. Småskolan, väster om kyrkan byggdes på 1970-talet om till privatbostäder. Till kyrkomiljön hör även sockenmagasinet och trädkransen.

Kyrkan

Den äldsta kyrkan i Förlösa antas ha byggts i slutet av 1200-talet. Denna kyrka brändes av danskarna under Kalmarkriget år 1611. Efter den brända kyrkan uppfördes en mindre anspråkslös kyrka på 1620-talet som finns avbildad av Rhezelius år 1634. Kyrkan bestod av ett långhus med torn och hade sakristia i norr och vapenhus i söder. Kyrkan reparerades och byggdes till under 1768-69 på västra gaveln. Denna kyrka kom att brukas fram till 1855 då den revs till förmån för en ny kyrkobyggnad. Den nya kyrkan uppfördes norr eller väster om den medeltida kyrkan, uppgifterna varierar. Ritningarna uppgjordes av byggmästare Nordström från Kalmar och justerades av arkitekten vid Överintendentsämbetet J. F. Åbom. Arbetet leddes av byggmästare M. Olander från Kalmar. Kyrkan stod färdig och invigdes 1858. Förlösa kyrka är byggd i brytningstiden mellan nyklassicistisk och historiserande stil vilket präglar både exteriör och interiör. Ett par modernare tillskott i form av korfönstren och orgelfasaden från 1950-talet bryter mot de äldre stilarna. Kyrkans interiör omgestaltades vid samma renovering och kyrkan fick då nya bänkar, ny läktare med läktarunderbyggnad samt ny orgel. 1973 byggdes en ny läktarunderbyggnad.

Kyrkogårdens historik

Förlösa kyrkogård torde vara från 1200-talet men hur kyrkogården gestaltade sig då vet vi inget om. J Rhezelius avbildade kyrkan 1634, vilken är den första kända avbildningen. På ritningen syns kyrkan och kyrkogården avbildade från söder. Runt om kyrkogården fanns en gärdesgård uppförd. Söder om kyrkan på kyrkogården har han ritat små triangelformade vårdar. I det nordvästra hörnet har Rhezelius avbildat en liten byggnad som ser ut att vara uppförd i trä. Sannolikt är det de magasin som ersattes med en ny byggnad på 1700-talet. På andra sidan kyrkan i det nordöstra hörnet är en klockstapel, en så kallad Mörestapel, avbildad. Förmodligen försvann klockstapeln i och med att den nya kyrkan med torn uppfördes. Två klockor som tidigare hängde i stapeln hänger nu i kyrkans torn. Den ena klockan har årtal 1642 ingjutet och den andra 1687.

År 1710 härjade pesten i Förlösa och mer än $\frac{3}{4}$ delar av befolkningen dog. De avlidna begravdes, på kyrkogården, nattetid och utan kistor. År 1711 efter det att pesten upphört fylldes hela kyrkogården upp med grus, upp till 1 alns höjd.

Det finns tre lantmäterikartor över Förlösa kyrka och kyrkby. Den första är en avmätning från 1713 som visar en rektangulär kyrkogård runt kyrkan. Vid den här tiden gick en väg på den östra och en på den västra sidan om kyrkogården. Nästa karta är från 1795. Kyrkogården uppvisar nu en något oregelbundet kantig form. En liten byggnad verkar vara uppförd i eller intill den västra muren. Vägar fanns på den här kartan utritat både öster och väster men även söder om kyrkogården. Den yngsta av de tre kartorna är från 1856 och då var både kyrkan och bårhuset utmärkt på kartan, liksom prästgården norr om och skolan söder om kyrkogården. Den östra vägen var utritad i likhet med den södra men den på den västra sidan om kyrkogården saknas. Det visar på att vägnätet runt om kyrkan har förändrats ett antal gånger.

I ett protokoll från november 1772 bestämdes att man skulle bygga ett nytt materialhus med ny grund. Det gamla stod på en annan plats, troligen längre norrut, än den nu planerade. År 1793 beslöts att det nya magasinet skulle vara 12 alnar långt och 9 alnar brett inom murarna och skulle byggas av sten. Murarmästare Törnberg ritade och färdigställde huset medan Pär Nilsson från Olofsböle lade grunden. 1794 stod sockenmagasinet färdigt i kyrkogårdens sydvästra hörn och kom att användas som bland annat sädesmagasin fram till 1874. På en avmätningsskarta från 1795 avbildades en byggnad i den sydvästra delen. Det bör vara det då nyligen uppförda magasinet.

Söder om kyrkan hade Mossebo och Ramneryd sina kyrkstallar och Årtebäck hade sina norr om kyrkan. Dessa är idag försvunna.

På en teckning utförd av N. I Löfgren på 1820-talet syns en bogårdsmur runt om kyrkan, ”en vacker vitmenad mur under tegeltak, försedd med små prydliga portaler”. I det nordvästra hörnet avbildas en ingång med portstolpar försedda med tälttak och knopp. Mellan stolparna var en dubbelgrind. Det verkar också ha varit en öppning i murens östra del och det bör sannolikt vara samma ingång som finns där idag. Nordost om kyrkans torn var en klockstapel uppförd. Ett antal träd var planterade på kyrkogården. Sockenstugan avbildades inte på teckningen.

År 1884 utvidgades kyrkogården och marken togs från prästgården. Utvidgningen gjordes åt nordväst, norr och öster. Den del av kyrkogårdsmuren som inte är vitkalkad på insidan utgör troligen spår efter den utvidgning som gjordes. 1917 kom kvarteren precis norr om kyrkan till.

På ett flygfotografi över kyrkan och kyrkogården 1935 var den västra delen på södra sidan anlagd med grusgravar. Öster om det området verkar vara insått med gräs. På fotografier, tagna över den södra sidan om kyrkan, 1937, hade flera gravvårdar omgärdningar i form av låga häckar och gravkullar av murgröna. Två korsformiga gravårdarna var gjorda av trä och målade vita, var också placerade här.

I artikeln ”Kyrkväktare vid Förlösa kyrka” i boken Förlösa socken nämns att när Albin Karlsson 1938 påbörjade sitt jobb som vaktmästare så hade lieslåttern på kyrkogården kommit att nästan försvinna utvecklingen gick istället mot mer öppna grusplaner och murgrönekullar.

1940 ville man förvandla gamla sockenmagasinet i kyrkogårdens sydvästra hörn till bårhus och arkiv. Ombyggnadsförslaget var uppgjort av en lokal byggmästare. Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet menade att förslaget skulle omarbetas och att bårhuset borde förses med uppvärmningsanordning. I samband med omarbetningen föreslog styrelsen att församlingen skulle låta undersöka huruvida det utan olägenhet skulle vara möjligt att anordna en ingång både till arkivet och till bårrummet från ett gemensamt förrum, varigenom en ny dörröppning inte skulle behöva tas upp. Denna lösning skulle enligt styrelsens mening

vara bättre. Planen godkändes 1940 men då andra världskriget utbröt avbröts planerna tillfälligt. Under kriget användes magasinet som skyddsrum för de två skolorna nära kyrkan. Taket var vid den här tiden fortfarande belagt med ekspån men diskussioner fördes om man skulle byta ut ekspånet mot tegel eller furuspån. Taket är idag fortfarande klätt med spån. 1947 togs planerna på ombyggnad åter upp och det finns ett brev från Ärland Noreen, Kungliga byggnadsstyrelsen, där man säger att styrelsen inte motsätter sig ett upptagande av en ingång på byggnadens östra fasad istället för den norra fasaden. Det var kyrkoherde Erik Wallien som bad att få flytta ingången till den östra sidan då det norr om magasinet fanns välskötta familjegravar som skulle ha blivit berörda om öppningen gjorts i norr. En dörr togs upp i den östra fasaden.

Ytterligare flygfotografier finns tagna år 1947 och 1950. Vid den här tiden var det fortfarande grusgravar i den sydvästra och den sydöstra delen av kyrkogården. Även norra delen av kyrkogården skymtas på bilderna också där var gravplatserna belagda med grus. Likaså ser gravplatserna på delar av det östra området ut att ha, olika omgärdningar av till exempel häckar och vissa ser också ut att vara grusbelagda.

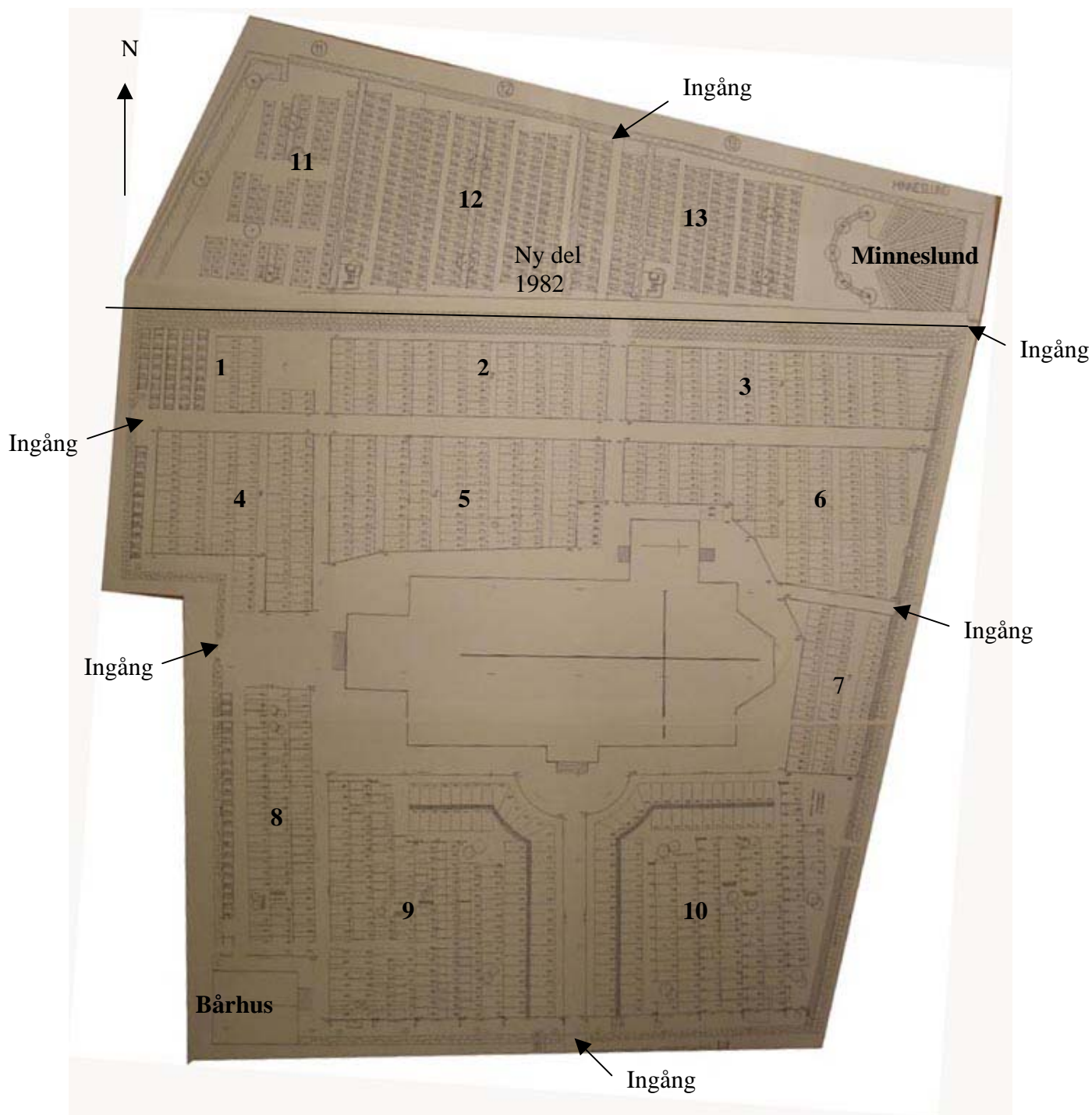
År 1949 gjordes en enkätundersökning på initiativ av Växjö stift. Församlingarna fick svara på några frågor om sina kyrkogårdar. Svaren från Förlösa församling beskrev något om hur kyrkogården då var planerad. Kyrkoherden S Wallin berättade i sina svar att kyrkogården var planterad med både träd och buskar och då främst med lind, lönn, buxbom och tuja. Gravplatserna var i regel belagda med grus och gravvårdarna var av granit. Den äldsta gravvården var vid den här tiden från 1840. När det gäller inskriptioner på gravstenar berättar Wallin att de oftast angav information om den avlidnes födelse- och dödsår samt gårdsnamn, dock mer sällan bibelord.

En ny kyrkvaktare började år 1970 vid Förlösa kyrka, Evert Gustavsson. Det var under hans tid som de sista öppna grusplanerna såddes in med grus. Ett kvarter på norra sidan av kyrkan sparades dock till minne av en svunnen kyrkogårdskultur.

År 1971 upprättades en plan till nyplantering på kyrkogården enligt förslag från Arne Hernborg, K-konsult, Kalmar. Riksantikvarieämbetet godkände förslaget men menade att några av de föreslagna nya gravplatserna som angränsade till entréplanen framför vapenhuset i väster borde utgå. Detta skulle ge en mjukare övergång mellan entréplanen och gravkvarteret söder om detta. Om detta hörsammades eller ej är oklart.

1982 köpte man mark av Förlösa 2:1 och Förlösa 2:2. Båda dessa markområden förefaller ha varit samfälliga. En del områden ska redan tidigare ha brukats av kyrkogården men nu blev det formellt. Utvidgningen gjordes i norr. 1993 gavs tillstånd och anlades en minneslund i östra delen av den på 1980-talet tillkomna delen av kyrkogården. Vem som ritade den är dock inte känt.

Länsstyrelsen gav 1995 församlingen tillstånd att lägga igen och med gräs så in delar av det grusgravskvarter, kvarter 5, som sparats precis norr om kyrkan. Tillståndet gällde endast den västra delen av de i ansökan markerade gravkvarteret. Grusade gångar och ytor, gravramar av buxbom samt häckar och planteringar i övrigt skulle bibehållas och kompletteringsplantering skulle ske med buxbom.

Karta över Förlösa kyrkogård

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Gravplatserna är placerade runt om kyrkan i alla väderstreck och kyrkogården är indelad i 13 kvarter. Norr om kyrkan och gamla kyrkogårdsbegränsningen ligger den nya delen av kyrkogården, vilken endast delvis tagits i bruk. Kyrkogården har en ordnad struktur med gångar som skiljer de olika gravplatsområdena. Inom ett par av gravkvarteren finns det dock en äldre struktur där alla gravvårdar inte står i strikta rader. I det sydvästra hörnet av

kyrkogården finns det gamla sockenmagasinet där bårhus och hembygdsarkivet finns inrymt sedan 1940-talet. Bårhuset används idag inte.

I kvarter 5 norr om kyrkan finns delar av ett grusgravsområde bevarat. Där finns en av kyrkogårdens mest iögonfallande gravvårdar. Det är familjen Ludvigssons gravplats från tidigt 1900-tal. Gravplatsen har en monumental utformning och omgärdas av en låg buxbomshäck och gjutjärnskedja fäst vid pollare av granit.

Ett urngravsområde är ordnat i nordvästra hörnet av gamla, kvarter 1, och även på den nya delen av kyrkogården. Söder om vapenhuset står ett solur i kalksten.

Olika typer av murar omgärdar gamla och nya delen (KI Förlösa kyrkog 064)

Ingång mot vapenhuset från väster (KI Förlösa kyrkog 061)

Omgärdning

Den gamla delen av kyrkogården omgärdas i öster av en vallmur. I söder och väster finns en mur av natursten. På utsidan och delvis på insidan är muren vitkalkad och på ovansida ligger tegelpannor. Nya delen, kvarter 11-13, omgärdas i väster av en kallmurad mur av natursten. På insidan av muren är det en vall. Begränsningen åt norr och öster utgörs av en tujahäck. Mellan de äldre kvarteren och den nya delen är den äldre vallmuren bevarad. I det nordöstra hörnet där minneslunden finns, är endast låga buskar planterade i öster.

Ingångar

I väster: En ingång mitt för vapenhusets ingång mellan stolpar av granit. Ytterligare en ingång finns nordväst om kyrkan också den endast med grindstolpar av granit.

I norr: En enkel gulmålad trägrind mellan stolpar av trä.

I öster: Ingång mellan grindstolpar i granit, leder in från personalutrymmena. Ytterligare en öppning intill minneslunden. Den ingången har inga stolpar eller grindar.

I söder: En ingång i muren mellan granitstolpar. Strax väster om finns en trappa av granitstenar som leder över muren.

I den gamla kyrkogårdsmuren som skiljer den gamla och den nya delen finns två öppningar varav den längst i öster har grindstolpar av granit.

Inte i någon av ingångarna hänger grindarna på plats utan är borttagna. I Barometern från 1933 finns dock en uppgift på att man 1859 beställt ”två par kyrkoportar av smidesjärn av J.P Dahlgren, Södra Bårby på Öland.

Ingången från söder. Observera trappan över muren (KI Förlösa kyrkog 086)

Ingången i norr utgörs av en gulmålad trägrind. Prästgården i bakgrunden (KI Förlösa kyrkog 139)

Vegetation

Trädkrans: Kyrkogården inramas i söder och väster av en rad med stora bohuslindar.

Den nya delen av kyrkogården inramas av lindar i väster.

Övrigt: Norr om kyrkan står en hängask. Övriga träd på den gamla delen består av skogslönnar. Söder om kyrkan inramas gångarna av formklippta pyramidekar. Häckar av tuja och liguster mellan ryggställda rader av vårdar samt låga häckar av buxbom som omgärdningar. En granhäck och murgröna växer på kyrkogårdsmuren mot öster. På den nya delen finns japanskt körsbärsträd, rönn och häckar av björkspirea, liguster och fågelbär som rygghäckar mellan ryggställda rader av vårdar.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Från ingången i väster fram till kyrkan är gången belagd med kalkstensplattor. På vapenhusets norra sida löper en ramp också den av kalksten. Runt om kyrkan finns en grusgång och mellan nästan samtliga kvarter finns grusade gånger vilka går i öst-västlig och nord-sydlig riktning. Från ingången i söder, samt från ingången i öster, går grusade gånger fram till kyrkan. På den nya delen följer en grusad gång längs muren mot den gamla delen och ytterligare en grusad gång går i nord-sydlig riktning från ingången i norr.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierande gravvårdstyper från främst 1900-talet, men också några få äldre gravvårdar. Majoriteten av gravvårdar är från 1930-talet och framåt, vilka vanligen är låga och rektangulära. Några är riktigt breda, andra riktigt små. En del vårdar bär klassicerande form eller motiv. Det kan innebära att formen på stenen hämtar inspiration från antiken. Kolonner och lagerkransar är vanliga dekorelement. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men även röd förekommer. Några vårdar av kalksten finns också, varav en från 1860-talet. Två gjutjärnvårdar från 1800-talet står i kvarter 6. Båda står möjligen på ursprunglig plats. I kvarter 5 finns fortfarande bevarat ett sammanhängande område med grusgravar med låga häckar av buxbom.

Minneslundan i kyrkogårdens nordvästra del, foto från sydväst (KI Förlösa kyrkog 136)

På utsidan av den östra kyrkogårdsmuren står äldre gravvårdar uppställda (KI Förlösa kyrkog 073)

Minneslund

Minneslundan ligger i den östra delen på den delen av kyrkogården och anlades 1992. Platsen inramas i en halvmånform av Hörsholmsalm. Innanför almarna finns, under sommartid, bänkar att sitta på och en fontän med naturstenar och kalkstenar i. Runt om brunnen står krukor med blommor planterade. Där finns också en yta med singel att sätta blomvaser i. Utifrån halvmånformen strålar gångar av kalksten.

Byggnader

I det sydvästra hörnet av kyrkogården finns sockenmagasinet, uppfört 1794. Det är byggt av sten och putsat och avfärgat i vitt. Taket är täckt av spån, möjligen ekspån. På 1940-talet inreddes magasinet till bårhus och arkiv. Bårhuset används idag inte. Arkivet används av hembygdsföreningen.

Förråd och personalutrymme finns inrymt i ett par mindre rödmålade träbyggnader öster om kyrkogården Byggnaden som personalen använder är troligen uppförd på tidigt 1800-tal.

Bårhuset i kyrkogårdens sydvästra hörn (KI Förlösa kyrkog 107)

Personalutrymmen och förråd finns i ett par mindre träbyggnader utanför östra kyrkogårdsmuren (KI Förlösa kyrkog 084)

Övrigt

Gravvårdar som tagits ur bruk står uppställda utanför kyrkogårdsmuren i öster. Ett flertal är små enkla linjegravsvårdar. Intill bårhuset står tre vårdar sekundärt uppställda.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter 1-7

Allmän karaktär

Kvarteren 1-7 ligger norr, nordväst och öster om kyrkobyggnaden och rymmer omkring 380 gravplatser. Kvarteren avgränsas av kyrkan i söder av kyrkogårdsmuren i väster och öster och av gamla kyrkogårdsmuren i norr, mot kvarter 11-13. Kvarteren består av ryggställda gravvårdar med rygghäckar av liguster. I kvarter 5 finns en del av ett grusgravsområde bevarat. Kvarter 1 används delvis som ett urngravsområde. Gravvårdarna står vända mot öster eller väster och någon enstaka mot söder. Mellan de olika kvarteren finns grusbelagda gångar.

Översikt över kvarter 1 från sydost (KI Förlösa kyrkog 003)

Översikt över kvarteren 2- 6 norr om kyrkan (KI Förlösa kyrkog 007)

Kvarter 7 öster om kyrkan från nordväst (KI Förlösa kyrkog 093)

Natursten med platta av svart granit, kvarter 6 (KI Förlösa kyrkog 022)

Gravvårdstyper

I kvarter 1-7 finns blandade gravvårdstyper från 1860-talet och framåt. Här finns höga stående gravvårdar från andra hälften av 1800-talet och 1900-talets första decennier och låga stående gravvårdar av den typ som ofta förekommer från 1930-talet. Här skiftar utformning och dekor mellan olika decennier. En del vårdar har klassicistiska stildrag. Majoriteten av gravvårdarna är stående men liggande gravvårdar förekommer. Materialet är främst grå och svart granit, men även röd förekommer. Ett fåtal vårdar är naturstenar. En är av kalksten. En rad med vårdar från 1800-talet står längs muren i kvarter 6. Två är av gjutjärn varav den ena har formen som ett kors och den andra som en oval med en krans runtom. Den sistnämnda är kyrkogårdens äldsta gravvård rest år 1861 över Eva Elisabet Fornander. I övrigt finns det ytterligare sex vårdar från 1800-talet. Vanligast är annars vårdar från 1940- fram till 1990-talet

Tidstypisk vård från 1940-tal vanligt förekommande i kvarter 1-7 (KI Förlösa kyrkog 028)

Tidstypiska vårdar från 1960- och 70-talet. Stort antal vårdar i kvarter 1-7 är från den här tiden (KI Förlösa kyrkog 031)

I kvarter 5 har man behållit en del av de tidigare så vanliga grusgravarna och gravplatserna omgärdas också av små låga buxbomshäckar. En av de mest påkostade gravplatserna har också pollare av grå granit och en svartmålad gjutjärnskedja. Gravvården är rest över grosshandlare E Th Ludvigsson från Förlösa. I övrigt finns endast ett fåtal stenramar bevarade i kvarteren.

Nationalromantiskt inspirerad vård från 1900-talets första decennier, kvarter 2 (KI Förlösa kyrkog 010)

Liggande vård över kyrkoherden Steenhoff och hans maka i kvarter 6 (KI Förlösa kyrkog 018)

Den dödes yrkestitel anges på ett relativt stort antal vårdar, undantaget är urngravskvarteret där titlar inte fanns på någon vård. De vanligaste titlarna är lantbrukare och hemmansägare. Andra som förekommer är riksdagsmannen, nämndemannen, landstingsmannen, kaptenen, prosten, kyrkovärden, garvaren, muraren, godsägaren, inspektorn, trädgårdsmästaren, sågverksarbetaren, läraren, läraradjunkten, smedsmästaren, grosshandlaren, byggmästaren, fanjunkaren, åldermannen, sjuksköterskan och lärarinnan. Den dödes hemort anges på det stora flertalet vårdar.

Vård med urnor i kvarter 4 rest över Carl P. Nilsson (KI Förlösa kyrkog 032)

Genombruten gjutjärnvård rest 1866 över Anna Maria Petersdotter i kvarter 6 (KI Förlösa kyrkog 052)

Kyrkogårdens äldsta gravvård. Rest över Eva Elisabet Fornander 1861 (KI Förlösa kyrkog 051)

Korsformig granitvård i kvarter 7 rest över åldermannen Jonas Svensson, 1871 (KI Förlösa kyrkog 098)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren har brukats sedan nya kyrkan uppfördes. De äldsta gravvårdarna är från mitten och slutet av 1800-talet och utgör idag viktiga delar av kyrkogårdens historia och karaktär. De grusbelagda gravplatserna, i kvarter 5, med omgärdningar som finns kvar berättar om kyrkogårdens historia och bör därför bevaras. Hos flera av de äldre gravvårdarna finns hantverksmässiga, konsthistoriska och lokalhistoriska värden. Kulturhistoriskt intressanta är de gravvårdar som anger den dödes yrkestitel. Dessa berättar om innehållarna i socknen och vilka näringar, yrken m.m. som funnits. Gravvårdarna från 1800-talets mitt samt vårdarna av gjutjärn, och gjutjärnskedjan som finns i kvarteren ska införas på inventarieförteckningen och då gravrätten upphört vårdas av församlingen.

Kvarter 8-10

Kvarter 8 med bårhuset i bakgrunden (KI Förlösa kyrkog 093)

Översikt över kvarter 9 från nordväst (KI Förlösa kyrkog 140)

Allmän karaktär

Kvarter 8-10 upptar hela ytan söder om kyrkan och rymmer enligt gravkartan närmare 460 gravplatser. Kvarteren omgärdas av kyrkogårdsmur åt söder, väster och öster. I norr utgör kyrkan samt gångar gräns. En grusad gång finns längs kyrkan och ytterligare en grusad gång leder från ingången i söder fram till kyrkan och skiljer kvarter 9 och 10 åt. I kvarterets sydvästra hörn finns bårhuset.

Längs ytterkanten av kvarter 9 och 10, vända mot grusgångarna, finns en enkel rad vårdar som står med rygghäckar, av tuja, mot de inre områdena i kvarteren. Här är alla vårdar vända utåt mot gångarna, mot väster, öster och norr. På insidan av häcken finns vårdar med framsidan in mot kvarteren. De övriga vårdarna står vända mot öster och väster i alla tre kvarteren. Gravvårdarna står i gräsmatta.

Översikt över kvarter 10 från nordost (KI Förlösa kyrkog 126)

Äldsta vårderna på södra sidan om kyrkan rest över en lantbrukare från Borshorva 1886, kvarter 9 (KI Förlösa kyrkog 149)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av varierande utförande och ålder. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men röd förekommer också. Några vårdar är naturstenar och en modern vård är av järn. Majoriteten av vårdarna är från 1970- och 80-talen och är rektangulära vårdar. Den äldsta vårderna i kvarteret är från 1886 och finns i kvarter 9. Inne i kvarter 9 finns rester av ett linjegravssystem från 1930-talet. Linjegravarna känns igen på att de är mindre, oftast bara bär inskriptionen över en person samt ligger så att årtalen följer efter varandra.

I kvarteren anges den avlidnes yrkestitel på ett mindre antal vårdar. Vanligaste är lantbrukare. Andra som förekommer är hemmansägare, sadelmakare, skomakarmästaren, mjölnaren, kontrollassistenten, inspektorn, toffelmakaren, smedsmästaren, prosten, skolsköterskan, lärarinnan och skogsvaktaren. Den dödes hemort anges på merparten av vårdarna.

Nationalromantiskt inspirerad vård från 1892 över Nils och Maria Nilsson, kvarter 8 (KI Förlösa kyrkog 102)

Tidstypiska vårdar från 1960- och -70 talet i kvarter 9 (KI Förlösa kyrkog 114)

Kulturhistorisk bedömning

Kyrkans södra sida har sannolikt sedan medeltiden använts som begravningsyta. Ett fåtal gravvårdar från slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal är de äldsta bevarade i kvarteren. Kvarteren har dock brukats kontinuerligt under hela 1900-talet vilket avspeglas i sammansättningen av gravvårdar. I det fortsatta bruket av kvarteret är det värdefullt att bevara vårdar från olika tidsperioder som speglar kvarterets historia. Det gäller i synnerhet de äldre gravvårdarna. Kulturhistoriskt intressanta är de gravvårdar som anger den dödes yrkestitel. Dessa berättar om innevånarna i socknen och vilka näringar, yrken m.m. som funnits. De enstaka bevarade linjegravvårdarna berättar om en tidigare vanlig gravform och har ett socialhistoriskt värde i kontrast till de mera påkostade gravvårdarna. Ett urval av linjegravvårdar bör långsiktigt bevaras.

Traditionell vård från 1930-talet till vänster. Modern järnvård till höger (KI Förlösa kyrkog 124)

Maken vilar på en annan kyrkogård (KI Förlösa kyrkog 132)

Kvarter 11-13

Allmän karaktär

Kvarter 11-13 utgör det område som tillkom vid utvidgningen 1982. Området är beläget norr om gamla kyrkogården. I söder avgränsas kvarteren av gamla kyrkogårdens mur, i väster är en kallmurad mur av natursten bevuxen med berberis och i norr växer en hög häck av tuja. I öster är det öppet ut mot omgivningarna. De två gångar som finns är grusbelagda i övrigt är kvarteren insådda med gräs. Två öppningar finns i muren in till den gamla delen, den ena med grindstolpar av granit. I västra delen är det planerat för urngravplatser, kvarter 11, och i öster finns minneslunden. Kvarteren omfattar cirka 640 gravplatser. Gravvårdarna är ryggställda och vända mot öster eller väster med rygghäckar av liguster. Ett fåtal gravplatser har tagits i bruk.

Översikt över kvarter 11 och 12 från sydost (KI Förlösa kyrkog 140)

Vårdar i kvarter 11, urnkvarteret (KI Förlösa kyrkog 147)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är stående låga gravvårdar av grå eller röd granit. I urngravskvarteret finns ett par naturstenar. De yngsta gravvårdarna har ofta ett personligare uttryck och gravplatserna är dekorerade med blommor, ljus, leksaker med mera. Den äldsta gravvården, från 1995, finns i kvarter 11. Titlar saknas helt och den dödes hemort anges på ett mindre antal gravvårdar.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren anlades under 1990-talet och har getts en något friare utformning än kvarteren på den gamla delen. Det märks inte minst i utformningen av gravvårdarna och gravplatsernas utsmyckningar. I det fortsatta bruket av området bör man följa den plan som gjorts för området.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

På Förlösa kyrkogård har människor begravts sedan medeltiden. På dagens kyrkogård är det dock inga spår från den tidigaste tiden utan där speglas främst 1800-talets slut och 1900-talet. En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och många gånger om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdnamn och titlar. På Förlösa kyrkogård är hemmansägare och lantbrukare de vanligaste titlarna. Andra som förekommer är till exempel sadelmakaren, prosten, åldermannen, skomakarmästaren, mjölnaren, kontrollassistenten, toffelmakaren, skolsköterskan, lärarinnan, riksdagsmannen, nämndemannen och skogsvaktaren. De vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdarna. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem.

Den nuvarande kyrkogården nyanlades i samband med att kyrkan uppfördes på 1850-talet. Tidigare hade kyrkan legat på den nuvarande södra eller västra delen av kyrkogården. År 1884 utvidgades kyrkogården åt norr, nordväst och öster. Nästan hundra år senare, 1982, utvidgades kyrkogården ytterligare åt norr och det var då den nya delen, kvarter 11-13, tillkom. Minneslunden anlades cirka 10 år senare, 1993 i östra delen av den nya delen. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. Hela kyrkogården har brukats kontinuerligt vilket har skapat en kyrkogård där gammalt och nytt möts. Största delen av de grusgravar som fanns under 1900-talets första decennier såddes igen under 1970-talet och framåt. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort. En liten del av ett grusgravsområde har sparats i kvarter 5 och utgör idag en viktig del av kyrkogårdens historia.

I många av de enstaka gravvårdarna finns kulturhistoriska värden att tillvarata. Det kan handla om personhistoriskt eller lokalhistoriskt värde, om socialhistoriskt eller konsthistoriskt värde. Längst kyrkogårdsmuren i öster finns en rad av vårdar från 1800-talet bevarade på ursprunglig plats. Dessa bör också bevaras på plats. Antalet gravvårdar i övrigt från 1800-talet och det tidiga 1900-talet är relativt litet. I kvarter 9 på kyrkans södra sida kan man bitvis urskilja rester av ett linjegravsområde. Linjegravsvårdarna har ett socialhistoriskt värde då de visar på sociala skillnader i samhället. Gravvårdarna från 1800-talets mitt och äldre samt de av gjutjärn skall föras in på församlingens inventarieförteckning.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Förlösa kyrkomiljö har en lång tradition som religiöst centrum och samlingsplats i socknen. Kyrkogården utgör ett samhällshistoriskt och pedagogiskt värdefullt tidsdokument.
- Förlösa kyrkogård tillsammans med kyrka, sockenmagasin och näraliggande bebyggelse utgör en värdefull kulturmiljö.
- Kvarter 5, grusgravsområdet, utgör en viktig länk till tidigare begravningstraditioner
- Kulturhistoriskt värdefullt och viktigt för upplevelsen är omgärdande stenmurar och

trädkransen.

Se vidare i de kulturhistoriska bedömningarna gjorda för varje område.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Landsarkivet i Vadstena: Hylanders kyrkogårdsinventering från 1949

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Förlösa socken , En hembygdsbok

Hammaskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län.

Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntlig uppgift kyrkvaktmästare Staffan Karlsson